

AGRESYVUMO RAIŠKA TYČINIŲ NUŽUDYMŲ GENEZĖJE

Doktorantas Vytautas Sirvydis

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Kriminologijos katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 46 18
Elektroninis paštas krimlogd@ltu.lt

Pateikta 2003 m. sausio 26 d.

Parengta spausdinti 2003 m. balandžio 15 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Kauno policijos fakulteto prodekanas dr. Kęstutis Vitkauskas ir šio Universiteto Valstybinio valdymo fakulteto prodekanė dr. Gitana Jurgelaitienė

S a n t r a u k a

Smurtinį nusikalstamumą sudaro nusikaltimai žmogui (fiziniam asmeniui): nusikaltimai žmogaus gyvybei, sveikatai, pavojingi nusikaltimai žmogaus gyvybei ir sveikatai, nusikaltimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui bei kiti [1, p. 97–103]. Straipsnyje aptariamos agresyvaus elgesio sampratos bei agresyvumo raiška smurtinių nusikaltimų – tyčinių nužudymų genezėje.

Atskleidžiamas monomokslinio agresyvaus elgesio traktavimo nepakankamumas ir pagrindžiama integratyvaus kompleksinio požiūrio į agresyvų elgesį ir jo raišką tyčinių nužudymų atveju būtinybė.

Straipsnio autorius supažindina su kriminologinio tyčinius nužudymus padariusių asmenybės tyrimo rezultatais.

Straipsnio tikslas – smurtinio ir agresyvaus elgesio santykio bei kriminologinio agresyvaus elgesio sampratos atskleidimas ir analizė. Greta šio tikslo autorius siūlo agresyvų elgesį analizuoti trimis lygiais: makrolygiu, mezosocialiniu bei individualaus elgesio ir pagrindžia tokios analizės būtinybę.

1. Prievarta, smurtas, agresija: sąvokų santykis ir pasireiškimo lygmenys

Baudžiamajoje teisėje nuo romėnų laikų prievarta skirstoma į dvi rūšis: fizinę (lot. *vis absoluta*) ir psichinę (lot. *vis compulsiva*). Klasifikacija nepakitusi išlieka iki šiol. Plačią psichinės prievartos analizę pateikė dr. Olegas Fedosiukas [2, p. 101–115]. **Prievarta** šiame straipsnyje bus laikoma kryptinga veikla, verčianti individą elgtis prieš jo valią. Atsižvelgiant į prievartos paplitimą įvairiose kultūrose būtina pabrėžti, kad kriminologus labiausiai domina uždraustų ir legalizuotų jos formų santykis, nes pats prievartos panaudojimas gali būti ne tik teisėtas, o skatintinas ar net didvyriškas (nusikaltėlio sulaikymo, karo atveju), arba net **konstruktyvus** [3, p. 5]. Dabartinėje baudžiamajoje teisėje galime rasti pavyzdžių, kai prievarta suvokiama kaip baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė, pavyzdžiui, Rusijos BK 40 straipsnis, kurio 1 dalis apibrėžia prievartą (rus. *принуждение*) kaip „vieno ar keleto asmenų bandymą paveikti kitą asmenį (asmenis) atlikti visuomenei pavojingą veikimą ar neveikimą verčiančiųjų ar trečiųjų asmenų interesų labui“. Šiuo atveju Rusijos įstatymų leidėjas prievartą sieja tik su kaltininko reikalavimu atlikti visuomenei pavojingą veiką (nebūtinai neteisėtą) ir baudžiamoji atsakomybė šalinama tik tada, kai ši prievarta sukėlė laikiną psichikos sutrikimą, o tai leidžia abejoti tokios baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės efektyvumu. **Smurtu** šiame darbe bus laikomas **neteisėtas poveikis kitam asmeniui prieš jo valią** [4, p. 161], nors baudžiamosios teisės doktrinoje smurtas dažnai suvokiamas siauriau – tik kaip **tiesioginis neteisėtas fizinis poveikis žmogui, sukeliantis skausmą** [5, p. 152–155]. Dėl straipsnio apimties plačiau bus nagrinėjama agresijos sąvoka, tačiau būtina

pabrėžti, kad prievartos, o juo labiau smurto ir agresijos sąvokos yra konvencionalios, t. y. itin priklauso nuo to, kaip šių sąvokų turinį suvokia vertintojas. Tiek smurtas, tiek agresyvus elgesys gali būti prievartos metodas, tačiau smurtavimas gali būti ir individo ar socialinės grupės, įskaitant ir makrolygį, išraiškos priemonė, ir savitiksli individualus ar grupinis elgesys. O. Fedosiukas, nagrinėdamas baudžiamąją teisinę reakciją į psichinę prievartą, pagrįstai kritikuoja tokią baudžiamųjų įstatymų leidėjo poziciją, kai į kaltininko veikos kvalifikavimą įtraukiama ir nukentėjusiojo reakcija į grasinimą, t. y. subjektyvus nukentėjusiojo supratimas, ar kaltininko veika yra prievartinė [2, p. 109]. Manytume, kad tokia kritika pagrįsta ne tik psichinės, bet ir kitų prievartos formų kriminalizavimo atveju.

Tokie reiškiniai kaip prievarta ir jos metodai kryptingoje individų bei jų grupių veikloje – agresija bei smurtas – geriau suvokiami tada, kai pasitelkiama jų analizė pagal tai, kokių lygmeniu šios elgsenos formos pasireiškia. Pagal lygmenis agresija gali pasireikšti makrolygiu, mezolygiu (nedidelių grupių) bei individo elgsenos lygmeniu (individualus lygmuo). Lietuvos baudžiamųjų įstatymų leidėjas kriminalizuoja **agresiją** kaip makrolygiu pasireiškiantį destruktivų elgesį (pvz., naujojo Lietuvos Respublikos BK 110 str.: „tas, kas sukėlė **agresiją** prieš kitą valstybę ar jai vadovavo...“). Agresijos formos, pasireiškiančios mezolygiu bei individualiu lygmeniu, kriminalizuotos kitomis nusikaltimų sudėtimis, nustatančiomis baudžiamąją atsakomybę už tokius smurtinius nusikaltimus kaip nužudymai (BK 129–131 str.), sunkūs ir nesunkūs sveikatos sutrikdymai (BK 135, BK 136 str., BK 138 str.), fizinio skausmo sukėlimas (BK 140 str., kurio 1 d. dispozicija „tas, kas mušdamas ar kitaip **smurtaudamas** sukėlė žmogui fizinį skausmą arba nežymiai jį sužalojo ar trumpam susargdino, ...“), privertimas daryti neteisėtą abortą (BK 143 str.: „tas, kas panaudodamas fizinį ar psichinį **smurtą**, ...“) bei kitomis nusikaltimų sudėtimis, kur smurto kriminalizavimas netiesioginis, pavyzdžiui, BK 142 straipsnis, numatantis baudžiamąją atsakomybę už neteisėtą abortą, BK 148 straipsnis, numatantis baudžiamąją atsakomybę už žmogaus veiksmų laisvės varžymą, kurio dispozicijoje yra sąvoka „**psichinė prievarta**“ ir kt.

1.1. Agresijos sąvokos nevienareikšmiškumas ir agresija makrolygiu

Agresijos sąvoka nevienareikšmė. Tai globalus socialinis fenomenas, kurio reikšmė ir paplitimas aktualūs nuo neatmenamų laikų. Per metraštinės istorijos laikus žmonija sukėlė ir dalyvavo apie 14 600 karų – visuotinės ir legalizuotos agresijos protrūkių, t. y. vidutiniškai apie 2,6 karo per metus. Nedaugeliui kartų pasisėkė gyventi taikiu metu – Europos istorija mena Trisdešimties metų ir Šimtametį karus, apie 30 metų karas nesiliauja Afganistane, 40 metų – Kolumbijoje, su trumpomis pertraukomis – Artimuosiuose Rytuose. Agresijos kilmę ir reikšmę nagrinėja psichiatrija, psichologija, filosofija, etika, politologija, agresijos kaip blogio įsikūnijimo ir išraiškos formos ieško religija. Teisės mokslai šiam fenomenui teikia prioritetinę reikšmę. Postmodernistinė kriminologija atsižvelgė į praėjusio amžiaus pabaigos socialines realijas – globalizaciją, virtualizaciją, tikėjimo socialine pažanga bei tradicinių socialinės kontrolės metodų krizę (Luhmann N. Beobachtungen der Moderne, 1992) ir pasiūlė agresijos, kaip ir viso nusikalstamumo bei socialinių deviacijų tyrimams taikyti tokius bendramokslinius metodus kaip chaoso teoriją, termodinamikos dėsnius, sistemų teoriją, katastrofų teoriją.

Laisvos individo valios bei individualios atsakomybės doktrina, išliekanti dabartinės baudžiamosios teisės pagrindu, dažnai ignoruoja daugelio nusikaltimų, juolab smurtinių, daugiapriežastingumą. Dėl baudžiamojoje teisėje vyraujančios individualios atsakomybės doktrinos įstatymų leidėjo požiūris į bet kokias smurto apraiškas individualiu lygmeniu nėra tapatus požiūriui į smurtavimą makrolygiu.

Svarbu ir tai, kad ne tik baudžiamosios teisės, bet ir kitų mokslų, tokių kaip psichiatrija ar psichologija, žinios nėra pakankamos konkreto nusikaltimo priežastims išaiškinti, nes psichopatologija gali, bet nebūtinai privalo pakeisti asmenybės elgsenos motyvaciją. Psichikos ligoniai nusikalsta dažnai ne dėl ligos, kuria serga, o dėl kitų socialinių–psichologinių veiksnių. Dėl tokio monomokslinio nepakankamumo būtinas integratyvus teorinis pagrindas tiek viso nusikalstamumo, tiek agresyvaus nusikalstamumo priežasčių analizei. Dabartinėje

kriminologijoje mokslininkai vis dažniau atsisako terminų „nusikaltimo priežastys“ ir „priežastingumas“. Subtilesnis labiau išmatuotas priežastingumas, arba multikauzalumas, reikalauja nustatyti **koreliacijas** ir **faktorius**, veikiančius tyrimo objektą, nes itin sunku nustatyti priežastingumo ryšius biologinėse sistemose, juolab socialinėse, kai tyrimo objektas yra socialinė konstrukcija [6, p. 9–11].

Agresyvos elgsenos apraiškos skirtingais lygmenimis, kaip pažymi prof. G. Babachinaitė, be kitų, priklauso ir nuo stabilios socialinės padėties determinuotų veiksnių, turinčių įtakos visam smurtiniam nusikalstamumui [1, p. 100]. Šios agresijos apraiškos kriminologijos mokslo požiūriu analizuotinos ir biologiniu aspektu. Nors šis kriminologinės analizės aspektas aiškiau atskleistinas individualaus elgesio lygmeniu (genetinė, psichiatrinė, psichologinė individo elgsenos analizė), dabartinė kriminologijos metodologija, kompiuterinis duomenų apdorojimas leidžia susieti skirtingus analizės lygmenis.

Smurtinė orientacija būdinga daugeliui dabartinių visuomenių ir kultūrų, tačiau geografiniai kriminologiniai tyrimai rodo, kad tam tikrose kultūrose smurto lygis yra gerokai aukštesnis nei kitur (pietinės JAV valstijos, Korsika, Sardinija, Salvadoras, Kolumbija). Didelė socialinių poveikio individui kanalų dalis produkuoja smurtinio elgesio stereotipus: žiniasklaidoje mėgaujama rafinuoto smurto detalėmis, pabrėžiamas aukštas tyčinių nužudymų latentiško lygis, taip sudarant nebaudžiamumo įspūdį ir pan.

Konfliktinės situacijos, kylančios makrolygmeniu, paprastai kyla ir iš minėtų kultūrinių veiksnių, kuriuos galime laikyti daugiau ar mažiau stabiliais, ir iš socialinės dezorganizacijos procesų, nacionalinės, rasinės, religinės ar kitokio pobūdžio neapykantos, išorinių visuomeninių konfliktų. Kritinės socialinės dezorganizacijos formos gali pasireikšti konstitucinės santvarkos suardymu, atskirų socialinių institutų sunaikinimu [7, 70]. Viena iš tokių formų yra ir ekonominė socialinių grupių diskriminacija, determinuojanti ne tik turtinio, bet ir smurtinio nusikalstamumo augimą. Ekonominė dezorganizacija pasireiškia ir mezolygmeniu, kai socialinės grupės nepagrįstai ekonomiškai proteguojamos arba diskriminuojamos. Tokia diskriminacija ryškėja iš socialinių stratų tyrimų.

Vienaip ar kitaip šiuos socialinius psichologinius reiškinius makrolygmeniu galime laikyti socialinės įtampos, kurios turinį sudaro visuomeninė depresija, padidėjęs konfliktiškumo lygmuo, rezultatu. Užsienio kriminologai atliko tyrimus, įrodančius masinių neigiamų socialinių–psichologinių procesų įtaką individualiu lygmeniu. Lietuvoje taip pat atlikti šios srities kriminologiniai tyrimai.

2. Agresyvus individo elgsens: du konceptualūs požiūrio poliai

Agresijos individualiu lygiu sampratą ir priežastis nagrinėja psichologijos mokslas. Kriminologijos požiūriu aktualu kartu su biologinio pagrindo elgsens teorijomis patyrinėti psichologines agresijos teorijas, kaip jos interpretuoja agresijos sąvokos turinį.

Išskiriamos keturios populiariausios psichologinės agresijos teorijos: instinktų, frustracijos–agresijos, socialinio mokymosi ir socialinė kognityvinė, tačiau visos jos ir atskiros jų versijos eksplikuoja fundamentalaus agresijos nagrinėjimo suponuotus du priešingus požiūrio į šį fenomeną polius:

- 1) etinis–humanistinis požiūris teigia, kad bet kokios agresijos išraiškos prieštarauja pirmapradei žmogaus prigimčiai. Nors nesipriešinimo blogiui idėja yra ikikrikščioniškų kultūrų palikimas, didelės įtakos šiam požiūriui turėjo ir krikščionybės, kaip ir kitų religijų, įtaka. Krikščioniškoji artimo meilės koncepcija buvo išplėta iki „nesipriešinimo blogiui jėga“ (L. Tolstojus) imperatyvo. Vis dėlto nederėtų užmiršti, kad ir Kristus prireikus elgėsi agresyviai (pvz., prekeivių išvaymas iš šventyklos – Mk 11,11.15–17; Lk 19,45–46, Jn 2.14–16), be to, praktinė įvairių religinių konfesijų veikla dažnai skiriasi nuo deklaruojamų vertybių;
- 2) evoliucinis–genetinis požiūris traktuoja agresiją ne kaip blogį, o kaip instinktą, kuris kartu su kitais instinktais yra būtinas asmenybės socializacijai. Šio požiūrio prasme agresija yra biologinis adaptacinis žmogaus išgyvenimo būdas [8, p. 30].

Pabrėžtina, kad pirmojo požiūrio besilaikančios kriminologinės teorijos remiasi vadinamąja kauzalinės atribucijos schema, kurios esmė – kol kas neatrastas, tačiau kai kurių tyrėjų atkakliai tebeieškomas „kriminalinis genas (bruožas)“, dėl kurio žmogus linkęs elgtis agresyviai, nes žmogui, kaip Dievo kūriniiui, agresyviai elgtis nebūdinga. Jei asmuo neturėtų tokio kriminalinio bruožo, jis nesmurtautų. Kaip pažymi K. Daškevičius, įgimto blogio idėja labai palanki tiems, kurie visuomenės akyse neturi tos dėmės (arba kol kas ta jų dėmė nedemaskuota – V. S.). Šiuo atveju, jei blogis yra įgimtas, niekas neprivalo jausti kaltės ir atsakomybės dėl bruožą turinčio asmens veiksmų (įskaitant ir patį agresorių), o tokio blogio sukeltų problemų sprendimas – gydytojų ar dvasininkų, jei tai pirmą kartą, kompetencija. Akcentų perkėlimas iš socialinių nusikalstamumą determinuojančių į žmogaus prigimtį dažnai politiškai patogus [8, p. 30]. Kita vertus, asmenį, turintį tokį kriminalinį bruožą, galima vertinti kaip socialinės disfunkcijos nešėją, todėl požiūrio kraštutinis teigtų, kad visuomenė tik laimės, jei toks „sulūžęs tobulo mechanizmo sraigtelis“ bus izoliuotas ar sunaikintas. Dažniausiai šis požiūris mokslinėje literatūroje cituojamas remiantis S. Freudu ir K. Lorenzo agresijos kilmės teoriniais veikalais. K. Lorenzo tyrimai atskleidė, kad žmogus pernelyg greitai pakeitė natūralias gyvenimo sąlygas, todėl per tokią staigią evoliuciją nesuformavo agresiją slopinantys mechanizmai, kurie trukdo profesionaliems plėšrūnams naudoti natūralius ginklus prieš savo rūšies atstovus. Atsiradus labai didelėms savo gentainių žudymo galimybėms, agresijos slopinimas nepakito ir net susilpnėjo.

Psichologinis agresijos aiškinimas pateikiamas vadovėlyje „Socialinė psichologija teisetvarkos darbuotojams“. Jo autoriai A. Suslavičius ir G. Valickas didelę knygos dalį skiria agresyvaus elgesio analizei, laikydami antrojo požiūrio į agresiją kaip elgsenos formą: „**agresija** yra toks elgsenos tipas, kuris pasireiškia kiekvieno žmogaus gyvenime, nepaisant jo amžiaus, lyties, rasės, išpažįstamos religijos arba įsitikinimų“ [9, p. 110]. **Agresiją** jie apibūdina kaip elgesį, nukreiptą prieš kitą žmogų, gyvą būtybę arba negyvą objektą, kuriuo siekiama sukelti diskomfortą, skausmą arba padaryti kokią nors kitą žalą (tiek fizinę, tiek psichologinę). Panašią agresijos sąvoką dar 1939 m. siūlė ir garsaus veikalo „Frustracija ir agresija“ autorius J. Dollardas. Pasak jo, „**agresija** – tam tikra elgsenos aktų seka, kuria siekiama tiesioginės žalos kitam subjektui“ [10, p. 11]. Ši teorija bet kokio smurto, tarp jo ir tyčinių nužudymų atveju, formavimės lemiamą vaidmenį suteikia vidiniam agresyviui impulsui, kylančiam iš trukdžio, atsiradusio kryptingoje subjekto veikloje. Vėliau agresijos sąvoka buvo išplėsta, todėl dabartinėse šios teorijos versijose tiesioginiu vidiniu agresijos šaltiniu laikomi veiksniai, keliantys subjekto nepasitenkinimą, emocinę įtampą, savęs vertinimo destrukciją ir pan. Kriminologiškai reikšminga yra tai, kad tolerancija frustracijai yra kintamas dydis, t. y. tas pats žmogus skirtingomis sąlygomis gali toleruoti skirtingą frustracijos laipsnį. Be to, nedidelės frustracijos turi savybę kauptis, o jų sankaupos gali sukelti stiprias agresyvias reakcijas ir net nužudymus. Straipsnio autorius, tirdamas tyčinius nužudymus padariusių asmenybę, susidūrė su tokiu atveju, kai susikaupusios frustracijos sukėlė stiprią, nužudymu virtusią agresiją:

Nuteistasis X. Y., g. 1973 m., 2000 m. nuteistas pagal LR BK 104 straipsnį (tyčinis nužudymas) 9 metams laisvės atėmimo, neturintis nuobaudų, kolonijos administracijos apibūdinamas kaip ramaus būdo. Nužudė savo kaimyną, užklupęs jį neištikimybės akto su nuteistojo žmona metu.

X. Y., jaunesnis už savo žmoną 6 metais, vedė jaunas, būdamas 18 metų. Visą laiką daug dirbo, visiškai išlaikė žmoną ir vaiką. Nusikaltimo dieną grįžo iš nesėkmingos verslo kelionės (pirma frustracija). Apie vidurnaktį pavargęs grįžo į namus ir rado savo žmoną lovoje su kaimynu (antra frustracija). Sugebėjo susivaldyti ir apsisuko eiti pro duris. Tuo metu užkluptasis kaimynas pašaipiai sušuko: „palauk, kur eini, pakalbėsime“ (trečia frustracija). Apimtas pykčio apsisuko ir nužudė kaimyną keliais smūgiais į galvą. Iš karto po nusikaltimo pats iškviėtė policiją ir greitąją pagalbą. Kadangi nukentėjusiojo (nužudytojo) veiksmuose nebuvo smurto, o teismas netraktavo nukentėjusiojo kvietimo grįžti ir pakalbėti kaip sunkaus įžeidimo, X. Y. veika kvalifikuota ne pagal LR BK 107 straipsnį (tyčinis nužudymas, didžiai susijaudinus), o pagal LR BK 104 straipsnį (tyčinis nužudymas).

Pabrėžtina, kad agresijos viešasis vertinimas gali įvairiai koreliuoti su motyvais, sukėlusiais agresiją (policininkas teisėtai panaudoja šaunamąjį ginklą automobilio vairuotojui nestojus; tėvas muša vaiką, teigdamas siekias jam gero ir pan.). Jėgos panaudojimas ir jo vertinimas labai priklauso nuo kultūrinės terpės konkrečioje socialinėje aplinkoje, todėl va-

dovėlio autoriai, apibrėždami agresiją, akcentavo agresoriaus tikslus (sukelti diskomfortą, skausmą arba padaryti kokią nors kitą žalą). A. Bandura, vieno iš dažniausiai cituojamų veikalų agresijos tema, autorius mano, kad socialinis elgesio kaip agresijos vertinimas yra būtinas šio fenomeno elementas: „**agresija** – žalingas ir destruktivus elgesys, kuris dėl daugybės faktorių socialiai vertinamas kaip agresyvus; dalis šių faktorių labiau sietini su vertinančiuoju, o ne su veikiančiuoju“ [11, p. 1–40]. A. Banduros teorija dar vadinama socialinio mokymosi agresijos teorija, nes šios teorijos esmė ta, kad agresija – specifinė socialinio elgesio forma, kurios išmokstama taip pat, kaip ir kitų socialinio elgesio formų. Smurtautojo tipas suformuojamas perimant ir įtvirtinant tiek savus, tiek ir svetimus elgesio stereotipus, būdingus individo mikro– ir makroaplinkai, pasikartojant socialinėms situacijoms, kai smurtas toleruojamas ar net skatinamas. J. Tedeschi nuomone, „**agresija** – tam tikras prievartos veiksmų, ribojančių kito subjekto laisvę, tipas, kuris savarankiškai egzistuoja tik vertintojo požiūriu“ [12, p. 154]. Pastarosios dvi agresijos sąvokos kriminologiniam tyrimui priimtinausios, nes jos atskleidžia vertinamąjį agresijos aspektą, kartu susiedamos agresyvaus elgesio reikšmę su nusikalstamomis veikomis, kurios tokiomis gali būti laikomos tik oficialios socialinės reakcijos požiūriu. Pabrėžtina, kad toks agresijos supratimas turi sąsają ir su postmodernistine nusikalstamumo samprata, kai nusikalstamumas suvokiamas kaip socialinės reakcijos į jį patį produktas [13, p. 40].

Santykinai naujausius bandymus paaiškinti agresyvių elgesį siūlo socialinės kognityvinės agresijos teorijos (K. A. Dodge, N. R. Crick, L.R. Huesmann). K. A. Dodge'o manymu, agresyvaus elgesio priežasčių reikia ieškoti įvairiuose informacijos perdavimo defektuose [14, p. 19–34]. L. R. Huesmanno agresijos teorijoje daugiausia dėmesio skiriama kognityviniams elgesio scenarijams, t. y. tam tikroms elgesio programoms, išmoktoms ankstyvųjų asmenybės raidos stadijų metu. L. R. Huesmanno teorija yra arčiau biologinio pagrindo agresijos teorijų, kadangi, pasak L. R. Huesmanno, agresyvūs žmonės dažniausiai išmoksta ir taiko tokius scenarijus, kurie skatina agresyvias reakcijas [15, p. 13–24]. Abi teorijos, tiek K. A. Dodge'o, tiek L. R. Huesmanno, pabrėžia kognityvinių procesų vaidmenį agresyvaus elgesio genezėje, tik K. A. Dodge'as pabrėžia informacijos suvokimo ir perdavimo defektų svarbą, o L. R. Huesmannas – agresyvaus elgesio scenarijų įgijimo ankstyvosiose asmenybės raidos stadijose ir tokių scenarijų reprodukcijos svarbą.

2.1. Biologinio pagrindo veiksniai, determinuojantys agresyvų elgesį, ir juos interpretuojančios teorijos

Kadangi žmogus, dar prieš tapdamas *zoon politikon*, yra biologinė būtybė, individo elgesį, taip pat ir agresyvų, galima paaiškinti biologiškai. Č. Lombrozo, aptikusio atavistines anomalijas katorgininko kaukolėje ir išsprendusio, tiesa, neilgam, nusikalstamumo kilmės klausimą, idėjos aktualios ir šiandien. Kadangi dabartinė mokslinė paradigma teigia, kad neegzistuoja nė vienas socialinis reiškinys ar procesas, turintis vienintelę priežastį, šioje multikauzalaus terpėje lieka vietos visoms („*anything goes*“), dažnai prieštaruogoms mokslinėms idėjoms. Agresyvaus elgesio, ir ypač tyčinių nužudymų atveju egzistuoja daugelis įrodytų ir kol kas nepaneigtų biologinių veiksnių, turinčių reikšmės nusikaltimo genezei. Šiuos biologinius veiksnius galima išskirti į 7 grupes, iš jų kriminologiškai reikšmingiausios šios:

1. Biocheminiai sutrikimai. Eksperimentais įrodyta, kad tiek agresyviams, tiek autoagresyviams elgesiui turi įtakos biocheminiai procesai, pasireiškiantys neurotransmisijos (dopamino ir serotonino sistemų) sutrikimais, žemesniu monoaminooksidazės lygiu trombocituose bei metabolizmo (žemesnės nei 4,80 mmol/l cholesterolio koncentracijos) ypatumais. Šios grupės sutrikimus įmanoma koreguoti tiek vaistais, tiek dietomis, tiek ir nefarmakologinio poveikio būdais. Manoma, kad neurotransmisijos ir kiti neurofiziologiniai tyrimai turės lemiamos įtakos tolesnei nusikaltusių asmenų elgesio korekcijai bei nusikalstamo elgesio prevencijai.

2. Hormoniniai sutrikimai. Nuo 49 iki 79 proc. moterų, padariusių sunkius kūno sužalojimus ir tyčinius nužudymus, šias veikas padaro premenstrualiniu arba menstrualiniu laikotarpiu, keičiantis hormonų lygiams. Užsienio teismų praktikoje ši aplinkybė pripažįstama juridiškai reikšminga.

3. Chromosomų aberacija, ypač kariotipas 47XYY. Šios „kriminogeninės trisomijos“ įtaka analizuojama kriminologinėje literatūroje [16, p. 92–99]. Daugumoje valstybių, kuriose buvo tiriami vyriškos lyties asmenys, atliekantys laisvės atėmimo bausmę, kalėjimuose asmenų su šiuo kariotipu aptinkama daug daugiau nei visoje populiacijoje [17, p. 164]. Nors, pasak G. Babachinaitės, tik statistiškai nereikšminga dalis asmenų su šia trisomija padaro smurtinius nusikaltimus, bet, straipsnio autoriaus nuomone, jų atžvilgiu turėtų būti taikomos švelnesnės socialinės reakcijos formos.

4. Agresyvumą provokuoja intoksikacijos psichoaktyviomis medžiagomis, ypač alkoholiu ir abstinencinės priklausomybės ligų būsenos, kurių veikimo mechanizmas gali būti paaiškintas neurofiziologiškai [8, p. 31].

Prof. G. Žukauskas pateikia kiek kitokią agresijos priežasčių klasifikaciją:

- 1) CNS anatomiciniai pokyčiai;
- 2) CNS mediatorių apykaitos sutrikimai;
- 3) alkoholio bei narkotikų vartojimas;
- 4) psichikos, emocijų ir asmenybės sutrikimai;

socioekonominės–veiksnių įtakos agresyvaus elgesio įtakai negalima, jie gali būti pakankamai reikšmingi vieno konkretaus nusikaltimo, taip pat nužudymo, padarymui, tačiau vien biologiniais veiksniais neįmanoma paaiškinti nusikaltimų visumos. Biologiniai veiksniai provokuoja agresyvų elgesį, tačiau agresijos kryptingumą paprastai formuoja socialinės priežastys.

3. Agresyvumo raiška tyčinių nužudymų genezėje

Nusikalstama veika, už kurią baudžiamoji atsakomybė numatyta visose teisinėse sistemose – tyčinis nužudymas – susilaukia itin griežtos socialinės reakcijos dėl savo objekto vertingumo. Ši nusikalstama veika sukelia ir iš pirmo žvilgsnio adekvačią reakciją – mirties bausmę, kuri savo ruožtu yra legitimizuotos agresijos aktas. Tose valstybėse, kur mirties bausmė panaikinta ar sustabdytas jos vykdymas, baudžiamoji atsakomybė už tyčinį nužudymą gali sukelti ne mažesnę, o greičiau dar griežtesnę laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę. Nužudymus nuo kitų smurtinių nusikaltimų skiria tai, kad jie sunkiausiai struktūri-

zuojami ir tipologizuojami. Nužudymai padaromi ir dėl senųjų, „klasikinių“ buitinių konfliktų sukeltos agresijos raiškos bei kitų „tradicinių“ paskatų – materialinės naudos, keršto, pavydo, baimės bei naujų, sunkiai paaiškinamų psichikos patologija veiksmų. Šiuos „naujuosius“ nužudymus dažnai determinuoja žmogaus gyvybės kaip vertybės devalvacija bei mažosios grupės indukcija (agresijos raiška mezolygmeniu) [19, p. 117]. W. Chamblisso sukurtoje kriminalinės veiklos tipologijoje žmogžudžiai pateko į visas keturias grupes (šioje tipologijoje nusikalstamų veiksmų tipai suskirstyti į ekspresyvius ir racionalius bei pagal dalyvavimo nusikalstamoje veikloje intensyvumą) [16, p. 270].

G. Babachinaitės teigimu, iki 1998 m. dauguma smurtinių nusikaltimų Lietuvoje buvo tarpasmeninio pobūdžio arba subjektyviai išgyvento platesnio socialinio konflikto padarinys. Buitinis konfliktiškumas šeimoje ir artimiausioje aplinkoje nemažėjo, tačiau autorė pabrėžė, kad bendroje tyčinių nužudymų struktūroje nužudymai, kurių priežastis buitiniai, šeimos konfliktai turi tendenciją mažėti dėl sparčiai daugėjančių užsakomųjų ir serijinių žmogžudysčių [1, p. 100].

Agresyvaus elgesio raiškos požiūriu aktualu išsiaiškinti, kokia yra agresyvaus elgesio koreliacija su tyčiais nužudymais.

Aprioriškai neįmanoma prognozuoti psichologinių agresyvaus elgesio eksperimentų, todėl vienintelis kelias tyrimams tėra *ex post facto*. Gretimoje Lenkijoje prof. A. Wolska iš Ščecino Pomeranijos universiteto per 25 metus atliko išsamią 2040 nusikaltėlių asmenybės tyrimų analizę. Išskirtos 4 kriminogeninių veiksmų grupės: socialiniai, asmeniniai, situaciniai ir psichopatologiniai. Tirta socializacija šeimoje ir ne šeimoje, asmenybės sutrikimai, psichopatologinis fonas, situacinių veiksmų trukmė, nusikalstamų veikų aplinkybės. Analizėje, remiantis agresyvaus elgesio tipologija, siekta nustatyti būdingiausias socialinių sąlygų ir psichologinių mechanizmų derinius. Ekspertinė analizė parodė, kad tik vienam agresyvaus elgesio tipui tyčinio nužudymo intensyvumas proporcingas socializacijos sutrikimui. 5 prognostiniai veiksniai – situacinis stresas, nerimo lygis, frustracijos tolerancija, priešiško lygis, biologinis funkcionavimas – leido tiksliai nustatyti šių veiksmų bei socializacinių įtakų hierarchiją. Tyrimas patvirtino prof. A. Wolskos hipotezę, kad bendro prognostinio vardiklio bei nuoseklaus mechanizmo, determinuojančio agresyvaus elgesio raišką, tyčinio nužudymo genezėje nėra [20, p. 182]. Tyčinius nužudymus determinuojantys veiksniai pasiskirstė taip:

1. Situacinis stresas, nulemtas aukos elgesio, santykio su auka (ankstesnių kontaktų ir konfliktų), alkoholinės intoksikacijos ir kt.
2. Nerimo lygis (naudotas Cattell'o testas).
3. Individualus frustracijos tolerancijos lygis, asmeninių savigynos mechanizmų efektyvumas.
4. Biologiniai veiksniai (somatinės ligos, smegenų sutrenkimai, išorinės stimuliacijos poreikis).
5. Emocijų kontrolė.
6. Socialinės charakteristikos (išsilavinimas, penitencinė patirtis, alkoholio vartojimas, darbinė veikla, socialiniai ryšiai šeimoje, darbe, su kaimynais).
7. Agresijos patirtis (patirtas smurtas vaikystėje, agresijos naudojimas sprendžiant asmenines problemas, emocinis ryšys tik su vienu iš tėvų ir kt.).
8. Asmenybės struktūra.

Statistinė analizė parodė, kad visų išvardytų veiksmų bendra įtaka tyčiniams nužudymams yra 87,3 proc., tačiau koreliacija su individo agresyvaus elgesio patirtimi neryški.

Gretimos šalies – Lenkijos – kriminologų darbai įdomūs tuo, kad jų rezultatus galime panaudoti lyginamajai kriminogeninės padėties analizei bei prognozei. Šio straipsnio autorius daktaro darbe tiria tyčinius nužudymus padariusių asmenybę. Kadangi vienintelis kelias tokiems tyrimams, kaip minėta, yra *ex post facto*, tiriama nuteistųjų ir atliekančiųjų bausmę už tyčinius nužudymus Lietuvos penitencinėse įstaigose asmenybė. Tirta šių asmenų socializacija šeimoje ir ne šeimoje, nusikalstamų veikų aplinkybės, situacinių veiksmų trukmė, materialinės jų sąlygos. Tyrimo rezultatai apdoroti kompiuterine programa SPSS. Tyrimo metu nustatyta:

- agresyvus elgesys kaip asmeninių problemų sprendimo būdas iš esmės nėra būdingas tyčinius nužudymus padariusiems asmenims (3,3 proc. tirtųjų);
- nemaža dalis tirtųjų (30,9 proc.) nurodė, kad yra patyrę smurtą ir kitas agresyvaus elgesio apraiškas šeimoje ar mokymo įstaigoje;
- iš šio skaičiaus tik 15,3 proc. mano, kad smurtas, kurį jie patyrė, buvo be priežasties. Kiti įžvelgia savo kaltę ir formalią priežastį panaudoti smurtą prieš juos;
- 30,8 proc. tyčinius nužudymus padariusių vyrų, vyresnių nei šaukiamojo amžiaus, netarnavo kariuomenėje dėl medicininių priežasčių;
- tik 2,38 proc. tirtųjų buvo įgiję aukštąjį išsilavinimą, 74,5 proc. tirtųjų neturėjo vidurinio išsilavinimo;
- net 85,9 proc. tyčinius nužudymus padariusių asmenų nusikaltimo metu buvo alkoholinės intoksikacijos būsenos;
- absoliuti dauguma – 95,6 proc. – ikikriminalinės situacijos nesieja nei su turtine, nei su dvasine, nei su emocine būsena, apibūdinanti ikikriminalinę situaciją kaip „normalų gyvenimą“;
- situacinis stresas ir labai intensyvi interakcijos „žudikas–auka“ dinamika yra vyraujantis tyčinius nužudymus determinuojantis veiksnys (kaip ir Lenkijoje prof. A. Wolskos atlikto tyrimo metu);
- kadangi tyrimas nėra baigtas, kai kurie čia pateikiami skaičiai gali kiek skirtis.

Tyčinius nužudymus padariusių asmenybės tipas, kaip matyti iš atliktų tyrimų, nėra specifiskai „agresyvus“. Agresyvaus elgesio panaudojimo konfliktams spręsti šie asmenys nebuvo įsisažinę kaip „efektyviausio“, tačiau pabrėžtina, kad smurtas, kurį jie patys buvo kada nors patyrę, daugelio suvokiamas kaip „pagrįstas“. Kaip pažymi L. Berkowitzius, agresyvaus elgesio patyrimas, kai agresija suvokiama kaip pagrįsta, skatina perimti tokio elgesio scenarijų [21, p. 165–176]. Gana didelė dalis kariuomenėje netarnavusių šauktinių (vyresnių nei šaukiamojo amžiaus) dėl medicininių priežasčių leidžia teigti, kad biologinės priežastys, pasireiškiančios somatinėmis ligomis bei psichinėmis anomalijomis, yra reikšmingas nužudymus determinuojantis veiksnys. Dviem atvejais asmenys, atliekantys bausmes už tyčinius nužudymus, buvo atleisti nuo privalomosios tarnybos neištarnautos dalies dėl psichinių ligų, tačiau psichiatrinė ekspertizė pripažino šiuos asmenis pakaltinamais. Žemas išsimokslinimo lygmuo galėtų būti paaiškintas tuo, kad asmenys, padarę tyčinius nužudymus, nesuvokė žmogaus gyvybės unikalumo ir vertingumo bei tuo, kad aukštesnį išsilavinimą turintys asmenys sugeba žudyti „intelektualiau“, įtraukdami į nusikaltimą kitus vykdytojus ar samdomus žudikus ar kitais būdais labiau išvengti socialinės reakcijos. Tai, kad didžioji dalis nužudymus padariusių buvo alkoholinės intoksikacijos būsenos, patvirtina psichoaktyvių medžiagų kaip nužudymus determinuojančio veiksnio reikšmę, tačiau kartu ir atskleidžia tą faktą, kad šiems asmenims alkoholinė intoksikacija buvo įprastas, kasdieninis reiškinys. Nužudymas alkoholinės priklausomybinės abstinencijos būsenos – itin retas, tyrimo metu neaptiktas reiškinys. Gana dažni tokie atvejai, kai nužudymo metu kaltininkai buvo sunkios alkoholinės intoksikacijos būklės, išsiblaivę neatsiminė konflikto aplinkybių arba blaivūs būtų sugebėję konflikto išvengti:

Nuteistasis A. B., g. 1982 m., 2000 m. nuteistas pagal LR BK 104 straipsnį (tyčinis nužudymas) 6 metams 6 mėn. laisvės atėmimo, neturintis nuobaudų, kolonijos administracijos apibūdinamas kaip ramaus būdo. Nužudymą padarė būdamas nepilnametis.

A. B. mokėsi gimnazijoje, viename iš rajonų centrų. Buvo geras sportininkas, kandidatas į šalies jaunių plaukimo rinktinę. Kadangi rimtai sportavo, alkoholiu nepiktnaudžiavo. Tėvų priklausomybę alkoholiui neigia, objektyvūs duomenys leidžia tuo tikėti. Nusikaltimo dieną dėl techninių priežasčių plaukimo treniruotė neįvyko. A. B. užsuko su draugais į barą. Iš pradžių gėrė alaus, draugams išėjus toliau gėrė stipresnių alkoholinių gėrimų. Bare dar buvo vyresnis vyras, taip pat apsvaigęs nuo alkoholio, iki tol A. B. su juo nebuvo pažįstamas. Su šiuo vyriškiu A. B. kalbėjosi apie sportą, susiginčijo dėl krepšinininkų – kuris krepšinininkas geriau žaidžia. Išėjo į lauką „išsiaiškinti“. Iš kur A. B. rankose atsirado peilis, neprisimena ir negali paaiškinti, niekada nesinešiojęs. Įvykius lauke atsimena labai prastai. Dėl nusikaltimo kaltina tik alkoholinę intoksikaciją.

Šiuo tragišku atveju nusikaltimui galėjo turėti įtakos ir tai, kad A. B. buvo nusiteikęs treniruotis, siekė patekti į šalies rinktinę, todėl buvo apimtas sveiko sportinio azarto. Treni-

ruotei neįvykus, sukauptas energijos kiekis, paveiktas didelės ir neįprastos jaunam žmogui alkoholio dozės, transformavosi į agresiją, kurios jis nebesugebėjo suvaldyti. Jeigu A. B. nebūtų sportavęs, nuo tokios neįprastai didelės alkoholio dozės, ko gero, būtų praradęs judesių koordinaciją ir arba nusikaltimo iš viso nebūtų padaręs, arba pats būtų tapęs nusikaltimo auka.

Lietuvos nepilnamečių smurtinį nusikalstamumą, o kartu ir vieną iš jo sudedamųjų dalių – nužudymus – nuosekliai tyrinėja profesorė G. Babachinaitė. G. Babachinaitės nuomone, nepilnamečių padarytų tyčinių nužudymų ir savižudybių priežastys yra tarsi dvi to paties medalio pusės, todėl tikslinga kartu tyrinėti agresiją ir autoagresiją [22, p. 112]. Tyrimas patvirtino, kad dažnai nepilnamečių, padariusių tyčinius nužudymus, aukomis tampa jų artimieji, kurie patys buvo konfliktinių santykių kūrėjai, tikrieji nepilnamečio agresyvaus elgesio kaltininkai, tačiau šis skaičius turi tendenciją mažėti dėl mezolygmens paveiktų nepilnamečio elgsenos priežasčių: net ir tuo atveju, kai nepilnametis žudo savo artimajį, nužudymą labiau determinuoja troškimas būti pripažintu grupės.

Tyrimo metu nustatyta, kad tik nedidelę dalį – 3,7 proc. – pirmą kartą nuteistųjų už tyčinį nužudymą iki nusikaltimo buvo užvaldžiusios mintys apie savižudybę, kurias bandyta įgyvendinti. Tokį reiškinį galima aiškinti atsitiktiniu nusikaltimo pobūdžiu ir nepakankamu subjekto gyvybės kaip unikalios vertybės suvokimu. Kuo vyresnis asmuo, tuo suicidinės tendencijos ryškesnės (iš esmės tos pačios tendencijos būdingos ir nenusikaltusiems asmenims). Pakartotinai teistieji už tyčinį nužudymą suicidinių idėjų užvaldomi dažniau, tačiau ir šiuo atveju didesnės įtakos turi penitencinė patirtis, stigmatizacija, nei tikimybė, kad agresija bus nukreipta ne į kitą individą, o į save.

Išvados

1. Agresyvus elgesys – nevienareikšmė sąvoka, kurios turinys keičiasi kartu su moksliniu pažinimu. Skiriami du požiūriai į agresyvų elgesį. Pagal vieną iš jų agresyvus elgesys pripažįstamas anomaliumi, pagal kitą agresyvus elgesys yra tipiška elgesio forma, būdinga kiekvienam individui.

2. Agresyvus elgesys, o ypač jo deviacijos, viršijančios agresijos normą, yra kriminologiškai reikšmingos.

3. Ignoruoti biologinių veiksnių įtakos agresyviame elgesiui negalima, jie gali būti gana reikšmingi vieno konkretaus nusikaltimo, tarp jų ir tyčinio nužudymo padarymui, tačiau vien biologiniais veiksniais neįmanoma paaiškinti nusikaltimų visumos.

4. Tyrimai parodė, kad tyčinius nužudymus padariusiems nėra būdingas specifinis agresyvumas, agresyvaus elgesio modelių kaip priimtinausių taikymas; tokie asmenys agresyvų elgesį, kurio aukomis jiems patiems yra tekę tapti, vertina kaip „pagrįstą“, „pelnytą“.

5. Bendro prognostinio vardiklio bei nuoseklaus mechanizmo, determinuojančio agresyvaus elgesio raišką, tyčinio nužudymo genezėje nepavyko rasti. Situacinis stresas ir labai intensyvi interakcijos „žudikas–auka“ dinamika yra vyraujantis tyčinius nužudymus determinuojantis veiksnys. Šią išvadą patvirtina prof. A. Wolskos (Lenkija) bei straipsnio autoriaus atlikti tyrimai. Tik nedidelė dalis žmonių, nuteistų už tyčinius nužudymus, pasižymi aukštesniu agresyvumo lygiu.

LITERATŪRA

1. **Babachinaitė G.** Smurtiniai nusikaltimai Lietuvoje // Jurisprudencija: Lietuvos teisės akademijos mokslo darbai. 1999. T. 12(4).
2. **Fedosiuk O.** Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje // Jurisprudencija: Lietuvos teisės universiteto mokslo darbai. 2001. T. 21(13).
3. **Антоян Ю. М.** Насилие. Человек. Общество. – Москва, 2000.
4. **Пионтковский А. А.** Преступления против личности. – Москва, 1938.

5. **Преступление:** вопросы и ответы (по Уголовному кодексу Российской Федерации): Научно–практ. пособие / Отв. ред. Н. Ф. Мурашов. – Москва, 1999.
6. **Winfrey L. T., Abadinsky H.** Understanding Crime. Theory and Practice. – Chicago, 1996.
7. **Vaišvila A.** Nusikalstamumas ir valstybės suvereniteto problema // Teisės problemos. 1997. Nr. 2.
8. **Daškevičius K.** Teismo psichiatrinis agresijos aspektas // Agresija ir smurtas – psichikos norma ir patologija. – Vilnius, 2001.
9. **Suslavičius A., Valickas G.** Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams. – Vilnius: LTA, 1999.
10. **Dollard J. et al.** Frustration and Agression. – New Haven, 1939.
11. **Bandura A.** Psychological Mechanisms of Agression // Agression: Theoretical and Empirical Reviews. Vol. 1. / Ed. by R. G. Geen, E. Donnerstein. – New York, Academic Press, 1983.
12. **Tedeschi J. T.** Social Influence Theory and Agression // Agression: Theoretical and empirical Reviews. – New York, 1983. Vol 1.
13. **Lemert E. M.** Human Deviance, Social Problems, and Social Control / Prentice Hall, Englewood Cliffs. – New York, 1967.
14. **Dodge K. A.** Studying Mechanisms in the Cycle of Violence // Violence: Basic and Clinical Science. Ed. by C. Thompson, P. Cowen. – Oxford: Butterworth–Heinemann, 1993.
15. **Huesmann L. R.** An Information Processing Model for the Development of Agression // Aggressive Behavior. 1988. Vol. 14.
16. **Vold G. B., Bernard T. J.** Theoretical Criminology. Third ed. – New York: Oxford University Press, 1986.
17. **Kessler S., Moos R. H.** The XYY Karyotype and Criminality: A Review // Journal of Psychiatric Research February 1970 Vol. 7.
18. **Žukauskas G., Dapšys K.** Agresija, nusikalstamumas, policija // Agresija ir smurtas – psichikos norma ir patologija. – Vilnius, 2001.
19. **Majchrzyk Z., Wolska A.** Murderers Acting in Small Groups. A Motivational Analysis. // Agresija ir smurtas – psichikos norma ir patologija. – Vilnius, 2001.
20. **Wolska A.** Aggressive Crimes in the Context of Psychological Mechanisms and Types of Agression // Agresija ir smurtas – psichikos norma ir patologija. – Vilnius, 2001.
21. **Berkowitz L.** Some Determinants of Impulsive Agression: Role of mediated associations with Reinforcements for Aggression // Psychological Review. 1974. Vol. 81.
22. **Babachinaitė G.** Nepilnamečių smurtas Lietuvoje: raiška, priežastys ir prevencija // Jurisprudencija: Lietuvos teisės universiteto mokslo darbai. 2002. T. 27(19).

Expression of the Aggressive Behavior in Premeditated Murders

Doctoral Candidate Vytautas Sirvydis

Law University of Lithuania

SUMMARY

In the article aggression is discussed. The most serious criminal form of aggression against the person is premeditated murder. There is a scientific reason to explain how does individual aggression and aggression of small and big groups is of effect to premeditated murders.

The word „aggression“ comes from Latin and denotes individual and social conduct. Theoretically there are two opposing attitudes towards aggression: according to the ethical–humanistic one, aggression contradicts the primary human essence. According to the evolutionary–genetic one, aggression is an instinct and it serves to life preservation. The doctrine of free will and individual responsibility does not explain the multicausality of most crimes including homicides. Human behaviour can not be explained by psychopathology or genetics alone. Only complex doctrine can explain aggressive behaviour, deviations of which is meaningful to criminology.

In the article aggression is analyzed at three levels: individual, small groups and society. Phenomena of aggression at all those levels are related.

The author throws light on various theories of aggression and comes to the conclusion that the appraisal of aggression from the position of the victim's comprehension is not an optimum theoretical decision.

The author studied the personality of the offenders committed premeditated murders. The study aims at denoting some characteristic set of conditions and psychological mechanisms of aggressive behaviour describing aggression as criminal offence and how does aggressiveness relate to premeditated murders. The author comes to the conclusion that aggressive behaviour is not characteristic feature of persons that committed premeditated murders.

